ئینستیوتی مێدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی-MIRS

مەترسیەکانی قەیرانی ئاو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست

"ڕەهـەنـدو لـێکـەوتـەکانـی"

*بەهرۆز جەعفەر

٢٠١٧

مەترسیەکانی قەیرانی ئاو لە ڕۆژهەلآتی ناوەڕاست "ڕەهەندو لێکەوتەکانی"

پێشەکی:

ئەگەر جیۆپۆلەتیك زانستی لێکۆلینەوە بێت لە کاریگەریی جوگرافیا بەسەر سیاسەتەوە ،ئەوا هایدرۆپۆلەتیکیش بەدواداچوونە بۆ کاریگەریی ئاو (H_2O) لەسەر سیاسەت.."دکتۆر ئیسماعیل سیراج الدین"جێگری بانکی دەولی و پسپۆر لە زانکۆی هارڤاردی ئەمریکی لایوایە" زۆربەی جەنگەکانی سەدەی (٢٠) لەسەر نەوت بووە، زۆربەی جەنگەکانی سەدەی (٢١) یش لەسەر ئاو ئەبن "...ئاو نهێنی ژیانە لە سەر زەوی، مرۆڤ بە بیّ نەوت و غاز ئەژی، بەلآم بیّ ئاو ناتوانێت ژیان بەرێتە سەر،هەرکاتێك بونی کەم بۆیەوە،ئەوسا زیاتر هەست بە پێداویستی و نرخی ئاو ئەکەین.

ئاو، پێکهاتەیەکی کیمیاوییە، لە دوو گەریلە هایدرۆجین (H) و گەردیلەیەك ئۆکسجین (O) پێکدێت. زانایان ئاماژە بەوە ئەکەن کە بنچینەی ژیان لەسەر هەموو هەسارەکان ئاوە،(٧١٪) ی ڕووی زەوی بە ئاو داپۆشراوە، هەموو شتێکی زیندوو پێویستی بە ئاوە،بە جۆرێك پەیکەر و ڕێکخەری ژیانە: جەستەی مرۆڤ (٦٠٪) ی ئاوە،لە ناو ئاژەلآندا فیل بەرێژەی (٧٠٪) و،لە ڕووەکیشدا پەتاتە (٨٠٪) و تەماتە (٩٥٪) ی لە ئاو پێکهاتووە ....تاد .مرۆڤێکی ئاسایی ئەتوانێت تەنها (٧) ڕۆژ بیّ ئاو بژی .ئەگەر کەسێك (٢٠٪) ی ئاوی لەشی لەدەستبدات،یەکسەر ئەمرێت . هەر مرۆڤێك بۆ خواردنەوە ڕۆژانە پێویستی بە (٢,٤) لیتر ئاوە [(١)] .

لە وولآتە پێشکەوتوەکان، بۆ هەر تاکێك لە شوێنەکەی خۆی ڕۆژانە بڕی (٣٨٠) لیتر ئاو دابین کراوە،ئەگەر تەنها (١) خولەك کەسێك لەژێر دووشی حەمامدا بێت (١٩) لیتری پێویستە .بۆ شۆردنی جلوبەرگ و کەلوپەلی کەسێك ،بەلای کەمی (١٥٤) لیتر ئاو دانراوە .ئینجا ئاو بۆ بوارەکانی کشتوکالّ و پیشەسازیی و خواردنەوەو ئاژەلداریی و ...تاد .گرنگی بیّ پایانی هەیە .لەبەر گرنگیەکەی هەموو وولآتێك سیاسەت و یاسای ئاویی هەیە، ڕێککەوتننامەی ئاویی و دەریاوانی نێو-دەولەتی هەیە .

ئێمە لە لێکۆلینەوە باسەکانی پێشووماندا، گوتمان هەنووکە (٨٠٪) ی ووزە لە جیهاندا پشت بە (نەوت و غاز) ئەبەستێت ،نزیکەی سەت سالە نەوت و غاز ڕیزبەندی یەکەمی گرتووە لە بازاڕەکانی جیهاندا، بۆ نمونە تا دێت جیهان زیاتر پێویستی بە غازی شلە، سالی (٢٠١٢) جیهان (٢٤٠) ملیۆن تەن غازی شلی سەرفکردووە، پێشبینی کراوە سالی (٢٠٣٠) ئاستی بەکاربردن (استهلاك) ی ئەم غازە بگاتە (٥٥٠) ملیۆن تەن لە جیهاندا، واتە پێداویستی و ڕێژەکە دوو کەڕەت زیاتر ئەکات ..لەبەر ئەم گرنگیەش وولآتانی دونیا سیاسەتی سەربازیی و هەوالگریی و دەرەکییان لەسەر بنەمای بیرکردنەوەیە لە ووزە یەکی زیاتر .هێشتا جیهان شەڕی بۆڕییە نەوتی و غازییەکانی تەواو نەکردووە ..قەیرانی ئاو یش لەناوچەکەدا نیشانەکانی بە زەقی دەرخستووە .

لێرەوە،لێکۆڵینەوە لە کەیسی (ئاو) ئەکەین، کە بە ئاشکرا لەناوچەکەدا،ململانێیەك لەسەر (ئاو) هەیە، ڕاستەوخۆش کاریگەریی لەسەر ئاسایش و ئارامی ئەبێت، بەتایبەت کەمبونەوەی سەرچاوەکانی ئاو لە زۆربەی وڵاتانی ناوچەکە، بۆیە ئاو بۆتە بابەتێك لە ڕەهەندەکانی ئاسایشی نیشتمانی و سیاسەتی دەرەوەو بەرقەراربونی ئارامی لەناوەوە . کارێك کە تورکیا لێرەدا پێی هەڵساوە ، بەکارهێنانی ئاوە وەك کارتێك بۆ فشاری سیاسیی لەسەر ناوچەکە و بەدیاریکراویش (سوریاو عێراق) ،چونکە تورکیا شوێنی هەڵقوڵانی هەردوو ڕووباری دیجلەو فوراتە (هەردوکیان لەشاخەکانی تۆرۆس و لە ئەنادۆڵەوە هەڵدەقوڵێن) و بە عێراق و سوریادا تێ ئەپەڕن [٢].

یەکەم: لە نیلەوە بۆ فورات

تورکیا ساڵی (١٩٨٩) نێردراوی خۆی نارده ئیسرائیل، تا سوود لەشارەزایی و پاڵپشتی تەکنیکی و هونەریان وەربگرێت، ئیسرائیلیش وەفدێکی خۆی لەکەسانی پسپۆڕ لە بوارە جیاوازەکانی، ئاسایشی خۆراکی و، پاککردنەوەی خاك و چاکسازیی لە زەوییە کشتوکاڵیەکان نارده ئەنقەرە .

بەڵام !.بە زانینی ئەوەی پرۆژە ئاوییەکانی کە تورکیا بەنیازە دەستی یان بداتێ و، داوای توانا و شارەزایی لە ئیسرائیل ئەکات، لە ڕاستیدا ئەمە نیەتی بنەڕەتی ئیسرائیل خۆیەتی ، کە دەستی بداتێ، عەیامێکە دروشمی " لە نیلەوە بۆ فورات" ی بەرزکردۆتەوە (لە کیتابی پیرۆز یشدا باسی ئەمە هاتووە) .لەم پلان و هێڵکارییەدا ئاشکرابو،کە ئاو لە تورکیاوە ئەگوێزرێتەوە بۆ ئیسرائیل . جامیعەی عەرەبی بەمەی زانی ،ترس و دڵەڕاوکێ بەرانبەر هاریکاریی تورکی – ئیسرائیلی دەربڕی [٣].

تورکیا لە حوزەیرانی ١٩٨٧ دا، لەسەر زاری ڕاوێژکاری سەرەکوەزیران بۆ کاروباری دەرەوە "جیم دونا" پرۆژەی بۆڕییەکانی ئاشتی (انابیب السلام) ی ڕاگەیاند. ئەمەش لەمیانەی کۆنگرەی سێهەمی سەنتەری لێکۆڵینەوەی زانکۆی جۆرج تاون ی ئەمریکیدا،وەك ئاماژەیەك بۆ بایەخی گەشەپێدانی پەیوەندیی ستراتیجی و نێودەوڵەتی و ئابوریی لەنێوان وڵاتانی خۆرهەلاتی ناوەڕاستدا، بۆ قازانجێکی هاوبەش لە سەرچاوەکانی ئاو، ئەگەرچی ئەم پرۆژەیە پێشوتر لەلایەن ئەندازیارێکی ئیسرائیلییەوە "Elish Cali" یەوە لە (١٩٧٤) بەناوی "ئاوی ئاشتی" پێشنیارکرابو ،ئەوەش بەئامانجی پڕکردنەوەی پێداویستیە ئاوییەکان لەناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست،تاوەکو : سوریاو، ئەردەن و، ئیسرائیل، سوود لەئاوەکانی هەردوو ڕووباری سەیحان و جەیحان Nehir Seyhan ve Ceyhan ی تورکی ببینن،لەبەرئەوەی پرۆژەکە تێچوویەکی زۆری هەبو، دووری ٢٦٥٠ کم و ٢١ ملیار دۆلاری تێ ئەچوو،ساڵانە توانای ناردنی ٦ ملیۆن مەتر/سێجا هەبو،ئەکرا لەوکاتەدا گرفتێکی ئەمنی دیکە لەناوچەکەدا دروست بکات، وڵاتانی عەرەبیش ڕەتیان کردەوە ،بۆیە ئەم هەوڵەیان بە هەڵواسراوی مایەوە [٤].

دوای ئەوەی پرۆژەی بۆڕییەکانی ئاشتی سەرکەوتو نەبو،ئەندازیارێکی تری ئیسرائیلی "بەواز ئەتشل- Boaz Atchel" پرۆژەیەکی خستە ڕوو،کە هێشتا ئیسرائیل توانای هاوردەکردنی ئاوی لە تورکیاوە ماوە..بە پەیمانگەی دیراساتی ئیسرائیلی لە نیۆرك پرۆژەکەی ناونا "کەناڵی ئاشتی".ئەم پرۆژەیە لەسەر درێژیی دوو بۆڕیە، ئاو لە دەریاچەی ئەتاتۆرك یان لە دوو ڕووباری سەیحان و جەیحان بەسەر ڕووباری فورات دا، ئەباتە (بەرزاییەکانی جۆلان) ی سوریا.لێرەدا پرۆژەکە لەشێوەی نیمچە دەریاچەیەك دروست ئەبێت،بە درێژی (٦٠) کم و پانی (٦٧٠) م..پرۆژەکە وەك بەربەستێکی ئاویی لێدێت لەنێوان سوریاو ئیسرائیل دا. دوو بۆڕییەکە ئەبێتە دوو لقەوە،یەکێکیان بە ئاڕاستەی ڕۆژئاوا و "دەریاچەی تەبەری" لەبەرژەوەندیی ئیسرائیل ئەبێت،ئەوەکەی تریش بەئاڕاستەی ڕووباری یەرموك لە پشت "بەنداوی وەحدە" وە لەبەرژەوەندیی سوریاو ئەردەن [٥]

ئامانجەکانی ئەم پرۆژەیەش ئەوەیە:

١- ئەم کەناڵە بۆ لایەنی ئەمنی ئیسرائیل گرنگە ، بەربەستێکە لەجۆلان و باشترکردنی ڕووباری ئەردەن لەبەرانبەر ئەو پاشەکشەیەی ئەمدواییەی کە لەبەرزاییەکانی جۆلان و زیفەی غەربییەوە کردی .

٢- پاراستن و دەست پێوەگرتنی کوالێتی ئاو و بڕی زیادەی ئاویشە لە ناوچەکەدا،وە دابەشکردنیەتی بەشێوەیەکی یەکسان بەسەر هەر چوار لایەنەکەدا (سوریا،ئەردەن،زەوییەکانی فەلەستین و ،ئیسرائیل) .

٣- بەرهەمهێنانی ووزەی کارەبایی بە بێ پیس کردنی ژینگە لەسەری،بەبڕی ١٠٠ مێگاوات .

٤- زامنکردنی چوارچێوەیەکە بۆ ڕێوشوێنە ئەمنیەکان، وە ئاو لەناوچەکەدا..وەکو چارەسەرێکە لەسەر بنەمایەکی هایدرۆلۆجی و ئەمنی [٦].

- بەڵام ئەم پرۆژەیە مەترسی خۆشی هەیە، توانایەکی ڕێژەیی ئەدات بە ئیسرائیل کە حوکم بە ئاوی فورات و جۆلان وە بکات، بێجگە لەوەی ئەبێتە هۆی دەوردان (حەسر) ێکی سوریا بە ئاو .سنورێکی ئاویی جێگیر و بۆهەتا هەتایە دروستەکات وەکو هێڵێکیشە بۆ ڕێککەوتنێکی تازە . ئینجا کاتێك ئیسرائیل بەم شێوەیە بەردەوام ئاو لە فورات وەربگرێت،بێگومان لەئایندەدا ئەو عێراقەی بەدەست گێژەلۆکی شەڕی مەزهەبییەوە ئەناڵێنیت و،سەرقاڵە،تووشی قەیرانێکی گەورەی ئاو ئەبێتەوە . لەمیانەی لێدوانێکیدا سەرۆکوەزیرانی ئیسرائیل "بنیامین ناتانیاهو" لە (٢٠١٥/١٠/٢٥) ئەیشاردەوە کە زۆربەی وولاتانی عەرەبی لەقسەیان دەرناچن و،وتیشی هەتا حوکمی شیعەو ئێرانیش لە عێراق هەبێت شەڕی داعش بەردەوامی ئەبێت و،چاوەڕوانی گرفتی دیکەش بکەن "..

دووەم: پرۆژەی باشوری ڕۆژهەلاتی ئەنادۆلٚ (گاپ-GAP)

پرۆژەی باشوری ڕۆژهەلاتی ئەنادۆلٚ GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) یەکێکە لە گرنگترین پرۆژەکانی گەشە پێدانی باشوری ئەنادۆلٚ، سەرەتاکەی ئەگەڕێتەوە بۆ دوای دامەزراندنی کۆماری تورکیا ،ئاما نجەکەشی ئەوکات ساڵی (١٩٣٠) خۆی لە: خستنەگەڕی وێستگەکانی وەبەرهێنانی ووزەی کارەباو، هەڵبەستنی چەندین بەنداو لەسەر ڕووباری فورات ئەبینیەوە ، بە پێی حکومەتە یەکلەدوای یەکەکانی تورکیا، لەهەموو سەردەمەکاندا لێکۆڵینەوەو، پلانی وورد دائەنرا،بیرلەوە کرایەوە کە چۆن بتوانن سوود لە ئاوەکانی باشوری ئەنادۆلٚ (فورات) وەربگرن، وەك پرۆژەیەکی نیشتمانی و ئابوریی زەبەلاح بیخەنە گەڕ،تا ساڵی (١٩٨٦) دامەزراوەیەك بۆ کاروباری ئاویی تورکیا دەستبەکاربو،لەسەر ئەم بنەمایەش حکومەتی تورکیا گوێی بۆ پرۆژەکەی ئەم دامەزراوەیە گرت و،ئیدارەیەکی تایبەتیشی بۆ پرۆژەکە بەناوی "بەڕێوەبەرایەتی گەشە پێدانی باشوری ڕۆژهەلاتی ئەنادۆلٚ" کردەوە،وەزیرێکیشی لەسەرۆکایەتیەوە بۆ دیاریکرد،بەناوی وەزیری کاروباری باشوری ڕۆژهەلاتی ئەنادۆلٚ [٦].

پرۆژەی گاپ،گەورەترین و پڕ بایەخترین پرۆژەیەکە،کە حکومەتی کۆماریی لە تورکیا لەمێژووی خۆیدا تەماحی تیٚ کردبێت،بەڕێژەی (٨٠٪) پشت ئەبەستێت بە ئاوی فورات،(٢٠٪) یشی لەسەر ئاوی دیجلە ئەبێت،ئەم پرۆژەیە چەندین پارێزگاو ناوچە ئەگرێتەوە (کە زۆربەیان شارە کوردییەکانن) وەکو : باتمان، دیاربەکر،سرت،لکس، ماردین، غازی عەنتاب،شانلی ئەدەرنە" .. (٩,٧٪) ی ڕووبەری تورکیا ئەگرێتەوە، (٢٠٪) زەویی کشتوکاڵی تورکیا لەخۆئەگرێت کە ئەکاتە (٨,٥) ملیۆن هێکتار (هیکتار: یەکەی پیوانەکردنی زەوییە لەسیستەمی نێودەوڵەتی دا،هەر (١) هێکتار یەکسانە بە (١٠٠٠٠) کم چوارگۆشە،کە بەرانبەرە بە (٤) دۆنم زەوی) .

گاپ، دەشتێکی بەرفراوان لە حەوزەی فورات و دیجلە ئەگرێتەوە، لە زووەوە بەم ناوچەیە وتراوە مانگی بە پیت " هلال خصیب" ، بەوە ناسراوە کە لانکەی شارستانیەتە،لێرەوە بەشەریەت و شارستانیەت گوازراوەتەوە بۆ شوێنەکانی تری جیهان .لەهەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە ئەم پرۆژەیە بۆتە پرۆژەیەکی گەورەی ئیقلیمی ئابوریی فرە ڕەهەند، وەکو: کەرتی ئاودێریی و وەبەرهێنانی کارەبا،کشتوکاڵ و پرۆژەی هایدرۆکارەبایی و ژێرخانی ئابوریی پەروەردەیی و تەندروستی و گەشتوگوزاریی ...تاد. هەنوکەش دانانی (٢٢) بەنداوی گەورە لەچوارچێوەی وەبەرهێنانی سەرچاوەکانی ئاو، لەگەڵ (١٩) ناوەندی هایدرۆکارەبایی هەیە،ئەمەش لەسەر حیسابی ولاتانی ترە.[٧].

پرۆژەکە تائێستا بڕی (٣٢) ملیار دۆلاری تێچووە، هێزی گشتی لە وەبەرهێنانی ووزە لەم پرۆژەیەدا (٧٤٧٦) مێگاواتە،ئەمەش یانی بەرهەمی ساڵانەی ووزەی تیا ئەگاتە (٢٧) ملیار مێگاوات لە کاتژمێرێکدا. لەهەناوی خۆیدا

ئەم پرۆژەیە دابەشکراوە بۆ (١٣) پرۆژەی سەرەکی،کە (٧) یان لەسەر ڕووباری فوراتە،(٦) یان لەسەر دیجلەیە،ڕووبەرەکەیان بەگشتی (٦,٧٦) ملیۆن دۆنم زەوییە .

پرۆژەی گاپ،هەتا بلێی بەشداری ئەکات لە خزمەتکردنی ئامانجەکانی زامنکردنی ئارامی کۆمەڵایەتی و گەشەی ئابوریی و ،کەرتەکانی: گەیاندن، کشتوکاڵ و ئاودێریی، گەشتوگوزار، نیشتەجێ بون،هەلی کار، تەندروستی، پەروەردەو فێرکردن و هەستانەوەی نەتەوایەتی تورکی . دیزاینکردنی پرۆژەکە لە سەردەستی پسپۆڕی ئاودێریی ئیسرائیلی (شارۆن ئالوزوروف) دانراوە . ئەندازیارەکەشی (یوشع کالی) ئیسرائیلیە. پرۆژەکە کاریگەرییەکی زۆر لەسەر کەمکردنی پشکی ئاوی عێراق و سوریا دائەنات، ئاوی فورات (٤٠٪) لەسوریاو (٧٥٪) لە عێراق کەم ئەکات . مەترسیەکی گەورەشە بۆسەر ئاسایشی نەتەوەیی عەرەبی، ئەکرێت ئەمە یەکێکی تر بێت لەکارتەکانی ئیسرائیل بۆ لە قاڵبدانی جیهانی عەرەبی، تا وڵاتانی عەرەبی ناچاربکات پێویستیان پێی بیت و هاوپەیمانی لەگەڵ ببەستن .

لەمیانەی سەردانێکی وەزیری بازرگانی و پیشەسازیی ئیسرائیل بۆ ئەنقەرە لە (٢٥ی ئازاری ١٩٩٨) سەرپەرشتی کۆبونەوەی لیژنەی هاوبەشی ئابوریی نێوان تورکیاو ئیسرائیلی کرد و گوتی:" تورکیاو ئیسرائیل هاوکاری تەواو لەنێوانیاندایە بۆ پرۆژەی باشوری ڕۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ،ئیسرائیل کەسانی شارەزای خۆی لەبواری ئاودێریی و کشتوکاڵ ناردووە بۆ پرۆژەکەو،هەموو تەکنیکێکی پێشکەوتوو بۆ ئەو دوو بوارە بەکارئەهێنێت" .

"لەساڵی (١٩٣٠) بەدواوە، ئەتاتۆرك خەونی بو،کە باشوری ئەنادۆڵ بۆ هەتاهەتایە بلکێنێتەوە بەتورکیاوە و وە بیکات بە پرۆژەیەکی گەورەی بەرهەمهێنانی ووزەو کشتوکاڵی و ئابوریی .ئەگەرچی بڕیاربو ساڵی (٢٠١٥) پرۆژەکە کۆتایی پێ بێت،بەڵام دواجار ڕەنگە ئەم پرۆژەیە سەرنەکەوێت،بەهۆی ئەوەی هاوکێشەی سیاسیی لە تورکیاو ناوچەکە بەتەواوی بە قازانجی کوردەکان گۆڕاوە،لەهەڵبژاردنی حوزەیرانی ٢٠١٥ کورد بۆ یەکەمجار توانی (٨٠) کورسی لە پەرلەمانی تورکیا بەدەست بهێنێت و،هاوکات پەکەکە (PKK) لە ڕووی سەربازییەوە لەباکور و خۆرئاوای کوردستان بەهێزتربووە ".(٨)

سێهەم : کەمبونەوەی ئاو (ڕەهەندو لێکەوتەکانی)

سەرەکیترین هۆکاری کەمبونەوەی ئاو، بریتی یە: لە زیاد لەپێویست بەکاربردنی (ئاو) ، بەتایبەتی کشتوکاڵ و پیشەسازیی بەپلەی ئیمتیاز پشت بە توانا ئاوییەکان ئەبەستن، هەروەها زۆربونی ژمارەی دانیشتوان و، نەبونی هۆشیاری نیشتیمانی و، بە سیستماتیزە نەکردنی کەرتی ئاو، هۆکاری کەمبونەوەی ئاون لە گۆی زەوی، چەند نمونەیەك وەرئەگرین:

یەك: وولاٌتێكی وەك **ئیسرائیل** لە ڕۆژهەلاٌت وەربگرین، سێ جۆر بەكاربردن (استهلاك) ی ئاویی تیا هەیە،یەكەم: بەكاربردن لەماڵەوە (بۆ مالاٌن)،كە سالاٌنە ڕێژەی (٢٠٪) پێكدێنێت، دووەم: بەكاربردنی كشتوكاڵی،كە ئەمە پشكی شێر ئەبات (٧٥٪) و،بۆ پیشەسازیش (٥٪) ی بەكارهێنانی ئاو پێویستە .لەگەڵ ئەوەی لەساڵی (٢٠١٠) ەوە پەیوەندییەكانی توركیاو ئیسرائیل تووشی ئەوپەڕی كزی بووە،كەچی هێشتا پەیوەندییە ئاوییەكانی توركیاو ئیسرائیل بەردەوامە (وەك لەسەرەوە باسمان كرد)..

دوو: قوبرس (قوبرسی توركی) دوورگەیەو لە هەر چوارلاوە بە ئاو دەوردراوە،كەچی ئاو لە توركیاوە هاوردە ئەكات، كەواتە ئاوی شیرین گەورەترین گرفتێكە لە ئایندەدا بەرۆكی مرۆڤایەتی و ناوچەكە ئەگرێت،دووریش نییە وەك كارتێك بۆ شەڕی گەورە بەكارنەیات ،لە (٢٠١٥/١٠/١٦) بە ئامادەبونی هەریەكە لە ئەردۆگان و هاوتا قوبرسیەكەی "مستەفا ئاكینجی" هەروەها سەرۆكوەزیرانی توركیا "داود ئۆغلۆ" و هاوتاكەی "عومەر كالیونجی" پرۆژەی " سەردەم" كرایەوە، ئەویش هەناردەكردنی ئاوە لە بەنداوی "ئوكپرۆ" ی شاری مێرسین ەوە، بۆ شاری "گێرنە –Gerne " ی قوبرسی باكور (واتە بەشە توركیەكە)..

بەرپرسی پرۆژەی ڕاكێشانی ئاو بۆ قوبرس "ئورنای" بەگرنگترین پرۆژەی جیهانی زانی،كە هەموو كۆشش و سەلیقەی ئەندازیارە توركەكانی تیا سەرفكراوە،درێژیی بۆرییەكە بەگشتی (١٠٧ كم) ە،بە قوولاٌیی (٢٥٠) مەتر لەژێر دەریا، سالاٌنە (٧٠) ملیۆن م/سێجا ئاو ڕەوانەی قوبرص ئەكات .تا ساڵی (٢٠٥٠) ئەم بۆرییە ئاوی شیرین بۆ قوبرس دابین

ئەكات ..لێرەدا،ئاو هەر تەنها سەرچاوەی ژیان و كارتێكی ئابوریی نییە،بەڵكو توركیا كە لەسەردەمی بوڵند ئەجاویدەوە،بەشێكی قوبرسی داگیركردووە،بە فەرمی لەڕێگەی ئەم بۆڕییەوە ولاتێكی پەیوەست كرد بەخۆیەوە،سبەینێ ڕەنگە بۆڕییەكە بۆ نەوت بەكاربهێنن،یان ئەگەر هەردوو قوبرسەكە یەكیانگرتەوە،توركیا وەك كارتی سیاسی مەسەلەكە بەكاربهێنێت (٩)..

سێ: "بە بیابانبون-Desertification " كێشەیەكی جیهانییە،زۆربەی وولاتانی جیهان بەدەستییەوە ئەناڵێنن، كەمبونەوەی ئاوو شێداری وا ئەكات چینی سەرەوەی زەوی لە خاك و خۆڵ داماڵرێت، ڕاستەوخۆ هۆكاری نەمانی ڕووەك و درەخت و باڵندەو كێوی وجۆرەها زیندەوەری تره ، دواتریش ئەم ڕووبەرە زەوییانە بۆ كشتوكاڵ و ژیان بەكەڵك نایەن، ئیتر لێرەوە نرخی خۆراكی جیهانی بەرزئەبێتەوەو، ڕێژەی هەژاری زیاد ئەكات ،بە پێی ڕا پۆرتی سندوقی جیهانی بۆ سروشت - Word Wide Fund for Nature ،تەنها لەنێوان ساڵانی (١٩٧٥-١٩٩٥) دا گۆی زەوی (٧٥٪) ی سامانی سروشتی لەدەستداوە ...؟؟.

لە ناوەڕاستی (٢٠١٤) دا،وەكو پێگەی فەرمی (المؤتمر) بلاوی كردۆتەوە " بە بیابانبون"، بۆتە هۆی لەدەستدانی ١٠٠ هەزار دۆنم زەوی كشتوكاڵی لە عێراق داو،خاوەنەكانیشیان كۆچیان كردووە بۆ شارەكان ..!.ئەمە ئەو عێراقەیە كە (٢) ڕووباری گەورە پیا تێپەڕ ئەبێت و،(٨) دەریاچەی هەیەو،ڕۆژانە (٣,٥) ملیۆن و نیو بەرمیل نەوت ئەفرۆشێت، كەچی تەنها لەمساڵی (٢٠١٥) یەدا زیاتر لە (٣) ملیۆن عێراقی وولاتەكەی جێهێشتووەو بەرەو ئەوروپا كۆچیان كردووە ..

جیهان هەمیشە سەرقاڵی جەنگ و ململانێ و خۆپڕچەککردنن، نەك ئاوەدانکردنەوەی سروشت و ڕووانین بۆ بەختەوەری و سەلامەتی مرۆڤ ..ئەوکاتەی ئەمریکا (٧٨) ملیار دۆلاری بۆ جەنگی عێراق سەرفکرد. نەتەوە یەکگرتوەکان لە ڕاپۆرتێکی دا ئەڵێت: "بە کەمتر لە نیوەی ئەو پارەیە،ئەمانتوانی زامنی ئاوی شیرین بۆ هەموو تاکێکی گۆی زەوی بکەین،تەندروستی و خوێندن و خزمەتگوزاری باشیان پێشکەش بکەین "..لەو ساڵەی (٢٠٠١) دا کە ڕووداوی (١١ی سێپتەمبەر) ڕوویدا،هەموو ڕۆژێك بەهۆی برسێتیەوە (٢٤٠٠٠) کەس مردووە [11]..تا ئێستاش (هێزی شاراوە: نوخبەیەکی جیهانی پڕۆفیشناڵی خاوەن داهاتی بەرزن، لە ڕێگەی گەمەی زمانەوانی خەڵەتێنەرانەو،چەتەیی و گەمەی موخابەراتی و....تاد..یەوە ،هەموو جیهانیان دەستەمۆ کردووە و،ئاڕاستەی ئەکەن .).ئەمانە لە ڕابردوودا کەسانی وەك لینین و ستالین یان بەکارهێناوە،بۆ چاوبەستنی مرۆڤایەتی ،مێژوو زۆر نهێنی بۆ باس نەکردووین..!.

چوار: سامانی ئاو لە **میسر** بۆ ساڵی (١٩٩٠) کە بەشی پێداویستیەکانی کردووە (٥٧,٤٠٪) ملیار مەتر مکعب بووە، میسر (٩٣) ملیۆن دانیشتوانی هەیە، ئەگەر هەریەکەیان ڕۆژانە (٢) نان و (٢) کوپ ئاویان بۆ دابنەین، ئەکاتە (١٨٦) ملیۆن نان و کوپی ئاو.لەمسالانەی دوایی قەیرانی نان میسری گرتەوە .ساڵی (٢٠٠٠) میسر (٧٤,٠٥٪) ملیار مەتر مکعب .ئاوی سەرفکردووە.. پێشبینی ئەکرێت لە ساڵی (٢٠٢٥) دا (١١١) ملیار مەتر سێجا ئاو بەکاربهێنێت .. **یەمەن** ساڵی (١٩٩٠) ژمارەی دانیشتوانەکەی (١٦) ملیۆن کەس بوە (٥,٢) ملیار مەتر سێجا ئاوی بەکاربردووە، بۆ ساڵی (٢٠٢٥) کە دانیشتوانەکەی ئەگاتە نزیکەی (٣٧) ملیۆن کەس، ڕێژەی بەکاربردنی ئاو تیا ئەگاتە (٣١,٨٠) ملیار مەتر سێجا .

شانشینی عەرەبی **سعودییە**، تێکڕای بەکاربردنی ئاو لەساڵی (١٩٩٠) تیایدا (٤,٩٥٠) ملیار مەتر سێجا بووە،ساڵی (٢٠٠٠) بڕی (٥,٥٤) ملیار مەتر سێجا ئاوی سەرفکردووە،لەگەڵ زیادبونی ڕێژەی دانیشتوانەکەی بۆ (٤٣) ملیۆن کەس، پێشبینی ئەکرێت لە (٢٠٢٥) دا ،ڕێژەی کورتهێنان (عجز) ی ئاویی سعودییە بگاتە (١,٦٥) ملیار مەتر/ سێجا ئاو ... لە **سوریا** تێکڕای بەکاربردنی ئاو لە ساڵی (١٩٩٠) دا (٥٦,٤٤٪) ملیار م/سێجا ،لەساڵی (٢٠٠٠) دا بووە بە

(٦٠,١٪) مليار م/مكعب . بۆ ساڵی (٢٠٢٥) يش زياتر ئەكات ..لە عێراق تێكڕای ئاوی بەكاربراو ساڵانە (٤٢,٥٦) مليار م/مكعب بووە (كە زۆربەی ئاوی سەر زەوی و ڕووبارو دەرياچەكان بووە)..بۆ ساڵی (٢٠٢٥) يش (٦٧,٦) مليار م/مكعب ئاوی پێويست ئەبێت [١٠].

پێنجەم: بە پێی ڕاپۆرتی (ئاشتی شین- السلام الازرق-Blue Peace) كە لەكۆنگرەی ئاوی ئاشتی لە توركيا دەكراوە،لە ماوەی نێوان (١٩٦٠-٢٠١٠) واتە لە (٥٠) ساڵدا ڕووباری يەرموك (ئەردەن) لە (٦٠٠) مليۆن م/مكعب ئاستەكەی دابەزيوە بۆ (٢٥٠) مليۆن م/مكعب ی ساڵانە ..دابەزينی ئاستی دەريای مردوو لە (٣٩٠) مەتر بۆ خوارەوە،گەيشتۆتە (٤٢٠) مەتر لەئاستی ڕووی دەريا ...ناوچەی ئەهوارەكان لەعێراق (٩٠٪) كەمبۆتەوە .ڕووباری فورات لە (٢٧) بليۆن م/مكعب ەوە گەيشتووە بە (٩) بليۆن م/مكعب . [١١]

شەشەم: زيادبونی ژمارەی دانيشتوان ،بە پێی ئەو ڕاپۆرتەی ساڵی (٢٠١٣) نەتەوە يەكگرتوەكان بلاْويكردەوە،ژمارەی دانيشتوان لە ئێستادا (٧,٢) مليار مرۆڤە،وا خەملێندراوە لەساڵی (٢٠٢٥) دا بچێتە (٨,١) مليار و،(٢٠٥٠) ش بچێتە (٩,٦) مليار و، لە كۆتايی سەدە (٢١٠٠) ژمارەی دانيشتوان نزيك بێتەوە لە (١١) مليار مرۆڤ .بە پێی ڕۆژنامەی "گارديان" ی بەريتانی،كە تازە (٢٨ ئۆكتۆبەری ٢٠١٥) بلاْويكردۆتەوە،ژمارەی دانيشتوانی عێراق لە سەت ساڵی ڕابردوودا بەڕێژەی (٣٤٤٪) زياديكردووە ..ئەفغانستانيش (٢٤٢٪)...هەروەها ولاْتانی ديكەش ..ئەمەش نيشانەی تەقينەوەی گەورەی دانيشتوان و،خراپبونی ژينگەو كەمبونەوەی ئاو و نەوت و غاز و ....تاد .زۆربونی ڕێژەی (بەكاربردن-استهلاك) ە [١٣].

چوارەم: ئايندەی ئاو لە كوردوستان

شارستانيەتی كورد،بەشێكی گرنگە لە شارستانيەتی ناوچەكە،كە مێژوو لە چوارچێوەی دۆڵی نيل و ڕافيدەين دا باسی كردووە..بەلاْم وەك چۆن لە (٤٠٠٠) ساڵ پێش ئێستاوە كورد خاوەنی فەيلەسوف و پەيامبەری وەك زەردەشت بووە،كۆنترين لادێ تازە لەناوچەی شارەزوور "بەكرئاوا" تەمەنی (١٠٠٠٠) هەزار ساڵە دۆزراوەتەوە، يەكەمجار گەنم و جۆ لەگوندی چەرمووی نزيك چەمچەماڵ دۆزراوەتەوە،كورد لە ناوچەی زاگرۆس و تۆرۆس دا خاوەنی ئيمپراتۆريەت بووە،ئاوهاش (ئاو) بەشێكە لە ڕەگەزو ناسنامەی كوردوستان ،لە شيعرو ئەدەبياتی كلاسيكی كورديدا "فەقێ تەيران" و "ئەحمەدی خانی" باسی ئاويان تێكەڵ بە ئەدەبيات كردووە ." گۆران" ی شاعير ديمەنی جوانی كوردوستان و ئاوی قەڵبەزەی تێكەڵ بە هەڵبەستەكانی كردووە..كوردوستان خاوەنی سامانێكی ئاويی بێشومارە،كە بەرەو سست بون ئەچێت. بەتايبەتی كە لەسەدەی (٢١) دا ئاو بۆتە سەرچاوەيەكی ئابوريی گرنگ .هەر تاكێكی كوردی پێويستی بە نزيكەی (١٠٠٠ م٣ ئاو) ئەبێت لە ساڵێكدا ..

بۆیە کێشەی ئاو، تەنها لەناوەڕاست و خواروی عێراقدا کورت ناکرێتەوە.. ساڵی (٢٠٠٨) حکومەتی هەرێمی کوردوستان "ووشکە ساڵی " ڕاگەیاند،بۆ ڕووبەڕووبونەوەی ئەو قەیرانەش (١٢٠) ملیۆن دۆلاری سەرفکرد،نەك هەر قەیرانەکەی چارەسەر نەکرد،بەڵکو بە پێی ڕا پۆرتی دیوانی چاودێری سولە یمانی (هەموو مودیرناحیەو قایمقامەکان) لەگەندەڵی پارەی ووشکە ساڵییەوە گلاون، تەنها پارێزگاری ئەوسای سولە یمانی (٥) ملیار دیناری ووشکەساڵی لووشدا .٤.کەمبونەوەی ئاوی خواردنەوە، کەمی باران، نەبونی عەلەف بۆ ئاژەلأن، ووشکبونی چەم و کانیاوەکان، نەمانی باڵندەو ئاژەڵە کێوییەکان، دابەزینی ئاستی ئاویی ڕووبارو دەریاچەکان (ڕووباری ئەڵوەن لە خانەقین وشکی کرد،ڕووباری سیروان ئێران ناوبەناو ئاوەکەی ئەگرێتەوە) ..هەروەها کەمبونەوەی ئاوی ژێر زەوی، لەهەرە گرفتە قووڵەکانی ئێستاو ئایندەی کوردوستانن ..ئێستا لەشارەکانی کوردوستان، لە ڤیەللاو باخەکانی دەرەوەی شار لە (١٠٠) مەترەوە بۆ (350) مەتر بیری ئیرتوازی لیٚ ئەدەن، ناگاتە ئاو و هەرەسیش دێنێت ؟! .

لە هەرێمی کوردستان دا، دوو بەنداوی گەورەی وەك: دوکان و دەربەندیخان هەیە، کە لەسەردەمی ئینگلیزەکان دا بیناکراوە، ئاستی ئاوی دووکان نزیکە لە (١٦) ملیار/م٣. لەکاتێکدا ئێران ئاوی زێی بچوك ئەگرێتەوە، ئەبێت چەند شارۆچکەیەکی وەك قەلأدزێ و دەوروبەری چۆڵی بکەن، ئاستی ئاوی دوکانیش کەمی ئەکا، کە ئاستەکەشی کەمی کرد، کوالیتی و بەکارهێنانی گومان لێکراو ئەبێت، بەتایبەتی پرۆژەی ئاوی دوکان- سلێمانی ئەکەوێتە بەر مەترسی. هەروەها لە پارێزگای دهۆك، بەنداوێك دروستکراوە، کە بەشی پێداویستیەکان ناکات، بۆیە ئاو لە بەنداوی موسڵەوە ئەهێنن بۆ پارێزگای دهۆك. کەواتە ئاسایشی ئاو لە هەرێمی کوردستان لەبەردەم مەترسی دایە. (بەشی گرنگی ئەم زانیارییانە بەرئە نجامی چاوپێکەوتنی توێژەرە لەگەڵ ئەندازیار " حەمە تایەر" بەڕێوەبەری بەنداوی دوکان).

- ## ڕاسپاردەکان

یەکەم: ئەگەر مێژووە نهینیەکەی نەوت ئەوە بێت، کە یەکەمجار لەسەدەی (٤ میلاد) بیەوە،(چینی) یەکان دەستیان بەدەرهێنان کرد، لەسەرەتاوە لەئەنجامی بەهەڵم بونی زەیتی ژێرزەوییەوە ئاوێکی شۆریان بەرهەمهێنا،وەکو خوێ سودیان لێوەرگرت،دواتر لەئازەربایجان نزیکی باکو هەرلە پێش میلاد یەکەم بیری نەوت هەڵکەندرا،مێژووە تازەکەی نەوت بۆ (١٨٥٣) ئەگەڕێتەوە ..ئەوا (ئاو) لەگەڵ دروستبونی گەردون دا بۆتە پێویستیەکی گرنگ، بەشێکە لە شارستانیەتی مرۆڤایەتی لەگۆی زەوی، هەر خودی مرۆڤ لە ئاو دروستە بێت، لە قورئانیشدا ئاوها باسی کراوە : ((وجلعنا من ماء كل شىء حي أفلا تؤمنون)) سورة : الانبياء –اية: ٣٠..هەموو شتێکی زیندووم لە ئاو دروستکردووە، ئایا باوەڕتان هێناوە ؟..

دووەم: لە سالی (٢٠١٥) دا، کەمی ئاو لە زێی فورات، بۆتە هۆی ئەوەی نزیکەی (١٠) ملێون هاولاتی عێراق لە خوارو ناوەڕاست بێ ئاوییان پێوە دیاربێت ..واتە: ئەکرێت هەرێمی کوردوستان ئاو وەك کارتێکی سیاسیی بەکار بهێنێت بەرانبەر حکومەتی مەرکەزیی، کە بودجەی ناداتێ .ئاویان بۆ بەرنەداتەوە .

سێهەم: کەرتەکانی کشتوکاڵ هیچ یان لە نەوت و غاز کەمتر نییەو، ستراتیجی ترن، لەڕۆژهەلاتدا ئابوریی تەنها پشتی بە نەوت بەستووە،کە ئەمە هەڵەیەو،ولاتێکی وەك سریلانکا (٢٤) ملیۆنن،تەنها بە فرۆشتنی گەلاچایی ئەژین .بۆیە پێویستە کادری گۆشکراو بە هزری سەردەم و،ڕووپێو و،جیۆلۆجیکار ی باش پەروەردە بکرێن .پاشان شارەزای ناوچەکانی خۆیان بن، تا خێرا لە کەمبونەوەی ئاوی ژێر زەوی و ئاوی دەریاچەکان و ڕووبارەکان بکۆڵنەوە .

چوارەم: خۆ ئامادەکردن بۆ ئەوەی،کاتێك تورکیا ئاو وەك کارتێکی سیاسیی بەرانبەر عێراق و سوریا بەکارهێنێت (بە پیلانێك کە ئیسرائیل تیایدا بەشدارە) ئایا لێکەوتەو کاریگەرییەکانی چی ئەبێت ؟

پێنجەم: بایەخدان بە (بەنداو-سد) و گلدانەوەی ئاو..وەکو بەنداوەکانی : دوکان و دەبەندیخان و کۆلۆس و شەدەڵەو باکرمان و دهۆك و زرکەو شەقلاوەو...تاد .چاودێریکردن و پاراستن یان لە ڕووی ئەمنیەوە .هەروەها دەستگرتن بەسەر بەنداوی (موسڵ) لەڕووی ئابوریی و ئەمنی و ستراتیژییەوە بۆ کورد گرنگە .

شەشەم: بەنداوی بێخمە، کە (٦٠) کم ئەکەوێتە باکوری ڕۆژهەلاتی پارێزگای هەولێر،بهێنرێتەوە بەرباس،سووربون لە سەر بیناکردنی بەنداوی بێخمە بەشێوەیەکی مۆدێرن ،کە بەرزییەکەی (٢٣٠) م ەو (١٧) ملیار م٣ ئاو ئەگرێت و،توانای وەبەرهێنانی (١٥٠٠) مێگاوات کارەبای لەسەر هەیە .ئەتوانرێت لەسایەی ئەمەوە ناوچەکە بەگشتی ببوژێتەوە و،دەستی کاریش بەرجەستە بکرێت تیایدا .

بيبلۆگرافى :

1- Michel, Pandya (2012): Water Challenges and Cooperative Response in the Middle East and North Africa, Saban Center, The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World 2012 U.S.-Islamic World Forum Papers.

٢- مركز الرافدين للدراسات والبحوث (٢٠١١) : نقص مياه يهدد العالم ،ثلاثاء، ٢٠١١/١٠/٤. (١٠:٤٠م)

http://www.alrafedein.com/news.php?action=view&id=786

٣- **يسري عبدالرؤف يوسف الغول (٢٠١١) ، أثر صعود حزب العدالة والتنمية التركي على العلاقات التركية- الاسرائيلية، جامعة الازهر- الغزة .**

٤- **نفس المصدر .**

٥- **سري الدين، عايدة العلي (١٩٩٧) "العرب والفرات بين الاسرائيل و تركيا "، دار الآفاق الجديدة، بيروت ،ص ١٩٧**

٦- **نفس المصدر، ص ١٩٨**

7- UNVER, O. H., 1997. Southeastern Anatolian Project (GAP): Water Resources Development, Vol. 13 (NO.4)

8- Tsakalidou.I: The Great Anatolian Project: Is Water Management a Panacea or Crisis Multiplier for Turkey's Kurds? (Essay), Published: 13 August 2013 (14\8\2015, 12:31Am).
www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=167922

٩- **الأناضول (٢٠١٥)، أردوغان يفتتح مشروع "القرن" لنقل المياه من تركيا لشمال قبرص، (نيقوسيا: مراد دميرجي) ،٢٠١٥/١٠/١٦.**
www.aa.com.tr/.../تركيا/أردوغان-يفتتح-مشروع-القر...

١٠- عدنان حميدان &د. خلف الجراد : الأمن المائي العربي و مسألة المياه في الوطن العربي ،كلية الاقتصاد،جامعة دمشق،المجلد (٢٢)،ص (١٧-١٨) – ٢٠٠٦ .

١١- **العنزي: التصحر في العراق تسبب بفقدان ١٠٠ الف دونم من الاراضي الزراعية وهجرة اصحابها الى المدن، صحيفة مؤتمر اليومية، العدد ٢٩٨٣، (٥ حزيران ٢٠١٤)** http://www.almutmar.com/index.php?id=201215685

١٢- (سكاى نيوز) العربية : تقرير : ارتفاع سكان العالم لـ١١ مليار نسمة، جمعة ،١٤ يونيو ٢٠١٣، ٤:٣٩ م- ابو ظبي .
www.skynewsarabia.com/.../تقرير-ارتفاع-سكان-العا...

١٣- العالم: **صحيفة بريطانية: سكان العراق يزدادون بنسبة ٣٤٤ ٪ نهاية** القرن، (بغداد : **نهلة** علي)، **جريدة اليومية العراقية، العدد (١٣٦٦)، ٢٨ تشرين الاول ٢٠١٥.**